

V I N T A G E

Sarmiza Cretzianu (1905–1978), scriitoare originară din regiunea Mehedințiului, a rămas în istoria literaturii române ca autoare a unui ciclu de două volume intitulat „De pe Valea Motrului“. În 1947 apare prima parte – *De pe Valea Motrului* (povestiri) –, considerată în epocă un debut-eveniment și aclamată de G. Călinescu. Romanul *Cronica Stăicului* este a doua parte, pe care autoarea nu a apucat s-o publice în timpul vieții. Sarmiza Cretzianu învie în scrierile sale lumea de la sfârșitul secolului al XIX-lea, evocând declinul micii boierimi.

SARMIZA CRETZIANU

*Cronica
Stăicului*

Cu un cuvânt înainte de
BARBU CIOCULESCU

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Georgeta-Anca Ionescu
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Emilia Ionașcu, Dan Dulgheru

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

© HUMANITAS, 2012

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CRETZIANU, SARMIZA

Cronica Stăicului / Sarmiza Cretzianu; pref.: Barbu Cioculescu. – București:
Humanitas, 2012

ISBN 978-973-50-3488-7

I. Cioculescu, Barbu (pref.)

821.135.1-31

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 021 311 23 30 / 0372 189 509

Cu Sarmiza

Curios lucru cum rămân de la scriitori portretele de neuitat ale personajelor lor, pe când propria persoană se retrage în cea mai inconfortabilă dintre umbre: uitarea. Este parcă anume cazul Sarmizei Cretzianu, autoare a numai două volume, izvoditoare de chipuri și întâmplări din trecute vremuri și dintr-o zonă geografică până la dânsa necercetată în literatura noastră: valea Motrului.

Creatoare a unei lumi care o situează în sfera amintirilor lui Ion Ghica și a fantasmelor lui Mateiu I. Caragiale, dar într-o proprie și originală viziune, romanțioasă pe cât, iată, de realistă, Sarmiza Cretzianu a putut da măsura talentului ei chiar în vremi care tocmai nimiceau clasa socială din care făcea parte. Șerban Cioculescu i-a caracterizat cel mai bine opera, în două ajungătoare prefete, în care a fost puțin loc pentru autoarea însăși. O cunoscuse încă din adolescență, din anii severineni, ca pe una dintre fetele frumoase ale portului dunărean. Eu am cunoscut-o în perioada când își scria prima operă, când o excepțională tinerețe sufletească păstra în formă și neconținută mișcare un trup fragil trecut de jumătatea vieții, într-o exuberanță lipsită de orice urmă de narcisism.

În mansarda unei case bătrânești de pe strada Sfântul Constantin, în două încăperi apăsate de bârnele tavanului, soții Miza și Radu Cretzianu te primeau într-un interior

de cel mai fin gust – paseist, desigur. De cum intrai, te simțezi apărat de stihurile de afară. Ochii albaștri, de nuanță deschisă, ai Mizei te scâldau în simpatie – descoperise la mine bărbia strămoșului meu. „L-ai cunoscut?“, o întrebuse numaidecât conu Barbu Slătineanu. Dar cum ar fi putut să-i scape tocmai celei mai indicate să ridice un Arhondaric al Olteniei?

Vioaie, dar blândă, mărturisea că dintotdeauna inima îi bătuse pentru bărbații timizi, nedescurcăreți în fața sexului frumos. Te câștiga spontan prin sinceritate și autenticitate, prin tact și deschidere. La o expoziție festivă, în palatul „Universul“, a pictoriței Lucia Demetriade-Bălăcescu, priveam sus, pe perete, un nud ce-mi vorbea de o tristă despărțire, din vina-mi. „Îți place?“, m-a întrebat iar la răspunsul meu afirmativ zise: „Eu i-am pozat!“

În salon, în casa de pe strada Sfântul Constantin, pe perețele central, un tablou de pe la începuturile picturii naționale înfățișa, în medalion albastru, un boier în costum de epocă, de o izbitoare asemănare cu Radu. Era bunicul sau străbunicul lui? M-a lămurit că nici una, nici alta, că nu știe pe cine reprezenta, precum nici în ce împrejurare a ajuns în casa lui.

Cititorule, trecând mai departe, ai prilejul să stai pe cerdacul casei din Stăicu, între bunici bălaie și frumoase, vătafi de plai, pitari, ispravnici, căpitani de margine și panduri. Și să tragi cu ochiul către ispășitoarele fete de măritat din neamul Hârgoșilor.

BARBU CIOCULESCU
octombrie 2011

CRONICA STĂICULUI

I

Căutând a le deprinde la cusut, cucoana Masinca Hârgotă dăduse în mâna fiecăreia dintre cele trei fete cu cozi castanii – nepoatele dumneai – câte un ac mai mărișor, înșirat cu fir lung de arnici roșu și câte un petic de pânză mai rară pe care se afla o floare lesne de cusut, începută de dânsa după un izvod bătrânesc. Așezate la umbră, pe scăunele joase, roată împrejurul său, în cerdac la Stăic, copilele coseau cu luare aminte.

Nouri rotați, de vreme bună, albi și pufoși, se destrămau încet pe albastrul de smalț al boltei. Amiaza de vară părea a sta pe loc, toropită de căldură. Numai frunzele plopilor din marginea orașului foșneau neodihnite, ca și albinele care bâzâiau în soare, pe lângă uleele din fundul grădinii. Sus de tot, în slava cerului, țipa o prigorie friptă de sete. Mirosoasă de prună coaptă și de floare de izmă plutea în văzduhul tremurător de lumină. Un car scârțâia încet pe drumul moale de pulbere. Omul așezat pe proțap brucea boii cu codirișca biciului și-i certa cu glas înfundat.

Fetele îmbrăcate în rochii de indian imprimat cu flori mărunte și șorțuri numai volănașe, făcute din tulpan alb cu bobite, cu părul adunat în creștet, legat strâns cu funde de panglică în culoarea potrivită ochilor fiecăreia,

nu ascultau și nici nu se osteneau să priceapă ce spunea unchiașul din car. Știau că vorbele urâte le sunt de trebuință oamenilor care umblă cu vitele și muncesc la câmp, cum le este tutunul rău mirositor cu care le umplea mama-mare poala șorțulețelor și le mâna sâmbăta seara să li-l împartă ori rachiul ce-l dădeau peste cap cu poftă când îi cinstea logofătul la ușa pivniței. Nu erau însă pentru ele, nu făceau parte din lumea lor de copii.

Scund și încăpător, sprijinit de șase stâlpi de stejar cioplit, cerdacul acestei așezări fusese, dintru început, loc de răsufliu și de tabiet pentru bărbați, când se întorceau osteniți acasă de la treburile sau de la plăcerile lor, loc prielnic cusutului și făcutului cu iglița cucoanelor, care-și împleteau aici, sub streășina sa lungă, în scăpătatul soarelui și al frumuseții lor, printre firele lucrului, gândurile și părerile de rău.

Prin înfățișarea sa primitoare, cerdacul de la Stăic era un pas ce-l făcea casa înaintea musafirilor, până a prinde de veste gazdele că se vede venind o trăsură și a ieși în grabă pentru a-i pofti să intre, ca să se bucure de răcoarea încăperilor cu perdelele împreunate – în așteptarea dulcețurilor și a cafelelor – sau de duduitul prietenos al sobelor, după un drum făcut pe ger ori pe zloată.

Cu părul în ochi și cu palmele umede, fetițele se trudeau să împungă cu dibăcie pâanza, numărând în gând firele, ca să potrivească o floare, cum le arătase mama-mare.

Scăpate, în ceasurile odihnei de amiază, de sub ascultarea guvernantelor, ședeau cuminiți și silitoare la genunchii bunicii și-i cereau să le spună basme adevărate,

adică lucruri întâmplate pe vremea când fusese ea tânără sau și mai demult.

Ca de obicei, cucoana Masinca le lăsa să mai aștepte. Făcu în răstimp o pasiență, se uită cu binoclul peste luncă, se mai gândi la ale ei, apoi se hotărî să strângă cărțile pasienței de pe masa rotată, așternută cu macat de bum-bac în trei culori, vărgat cu beteală, își trosni încheieturile degetelor, tuși ușor ca să-și dreagă glasul și începu să le istorisească nepoatelor.

Cele trei copile, cu cozile deopotrivă de castanii, dar cu ochi în culori deosebite, vere drepte între ele, Mihăița, Sultănica și Dochița, ascultau cu încântare poveștile cucoanei Masinchii, deși multe dintre ele le erau cunoscute. Le plăcea mai cu osebite, și nu se săturau ascultând-o, cea cu fuga în munte a logofătului Benga, străbunicul lor, care se băjenise împreună cu toată casa sa, prin anii 1819, de groaza turcilor intrați în țară. La acel prilej, o pețise pe fiica sa Bălașa – muma mamei-mari – un căpitan de panduri, soț al Vladimirescului, Dumitrache Gârbea. Bălașa număra numai paisprezece ani în vârsta sa – fiind abia cu puțin mai mare decât erau ele acum –, dar părintele său se învoise totuși să o dea după căpitan, om cam în vârstă, socotind că era lucru înțelept, pe vremurile grele ce le petrecea, să-și ia ginere de nădejde pentru apărarea averii și casei sale.

Nouă preoți, adunați în grabă de prin satele din vale de potera de panduri mânată după ei, săvârșiseră până în seară, acolo în pădure, dinaintea unui stejar bătrân, această cununie, iar sluger Tudor le fusese naș.

Știau și alte povești și mai vechi, din vremea moșului lor Hârgotă, paharnic în divanul lui Vlad Vodă Călugărul,

al cărui neam era venit de peste Dunăre, dintr-o țară îndepărtată căreia îi zicea Croația.

Le istorisise cucoana Masinca multe și din viața ei. Așa aflaseră cum fusese dânsa gătită mireasă, în rochie de atlas albastru presărată cu flori de fir de aur, având peste sovonul de borangic ce-i acoperea cununa de cozi bălane cununița de turcheze și mărgăritar de la mama-bătrână; și cum plecase din casa părintească, de aici de la Stăic, seara târziu, după masa de nuntă, peste Motru la Stroești, la casa socrilor, șezând alături de cuconu Ioniță, mirele luat din drag, în butca de Viena trasă de patru cai înaintași, totuna în păr, care luaseră zăuși când să treacă prin vad. Deschizând ochii din leșinul ce-i venise de spaimă, rămăsese mirată, zărind la lumina stelelor pe nenea Statie, fratele dumneai mai mare, cu hățurile răsucite de mai multe ori în jurul mâinilor, cu capul gol și cu pletele răvășite, răsuflând din greu. La plecare, acesta, cu grijă, nu se îndurase să lase însurățeii singuri la drum pe vreme de noapte și luase în ascuns locul slugii ce ar fi fost să șadă lângă Gujbă vizitiul. Caii, speriați de întuneric, erau gata să răstoarne trăsura în Motru; fiind însă învățați chiar de cuconu Statie la ham, se liniștiseră îndată auzindu-i vocea și simțind hățurile în mâna sa.

Glasul stăpânit al cucoanei Masinchii se frângea ușor pe când povestea întâmplări din zilele tinereții ferice, iar privirea ce o îndrepta spre bisericuța din deal îi juca în lacrimi. Acolo odihneau, rând, sub tufe de hurmuz și de sântemării albastre, cuconu Ioniță, soțul dumneai, muica Bălașa și taica Dumitru, duși de mult,

cuconu Statie, Iancu – singurul ei copil între trei fete – moși, strămoși și neamuri uitate, ai căror morminți abia se mai deosebeau.

Copilele ascultau, neclintite, pentru a nu știu câta oară, sorbind vorbele cucoanei Masinchii, povestitoare iscusită, pricepută la înșiruirea faptelor ce le fermecau închipuirea. Luând seama la istorisirile mamei-mari, li se părea că văd aieva lucrurile petrecute demult, oamenii din vremurile acelea, întâmplările înfricoșate, sfârșite întotdeauna însă cu bine.

Vedeau trecând străbunici bălane și frumoase, îmbrăcate în rochii de mătăsurii cu ape în toate fețele, purtând șaluri de cașmir pe umerii înguști, ori malotele îmblănite cu jder și cercei lungi în urechi, așa cum erau zugrăvite în biserici; bunici și moși, vătăfi de plai, pitari, ispravnici, căpitani de margine și panduri cu flinte înalte, călări pe cai mănăcători de jeratec, haiduci cu chica lungă și cu privirea tăioasă ca ascuțișul jungherului, dar cu inima moale și cu galbenul în palmă pentru nevoiași. Toate aceste umbre luau viață și trăiau în povestirile cucoanei de la Stăic, încântând pe strănepoatele lor.

Tot din gura neprețuitei mame-mari aflaseră poveștile caselor boierești ce începeau de dincolo de Baia de Aramă, de unde muntele pietros se schimba treptat în dealuri domoale, case ce se înșiruiesc ca un ghiordan de-a lungul văii Motrului. Cu vorbe pe înțelesul lor, le lămurise tainele și trecutul neamurilor ce-și aveau așezările în această zâmbitoare parte de țară. Le spusese toate câte le știa despre faptele de seamă săvârșite de

stăpânii culelor agățate pe câte un pripor împădurit, de unde, înalte, albe și semețe, străjuiesc ținutul. Le arătase purtarea lor la vreme de temere, când, fără tocmeală, își dăduseră viața și averea copiilor pentru apărarea pământului țării și a domnului.

Nu o dată, după trecerea turcilor veniți în pradă, multe dintre acele așezări rămăseseră sărace de stăpâna tânără sau de o cuconiță sprâncenată și frumoasă, a căror urmă se pierdea pentru totdeauna în vreun serai zăbremit de pe malurile Bogazului.

Potrivindu-le pentru urechile lor de codane, le istorisise și unele întâmplări de dragoste petrecute între câte un fecior nemintos al vreunui boier și o coconiță, zadarnic ferită de mamă și de dădacă de primejdiile iubirii.

Ținea minte cucoana Masinca să fi sărutat în copilărie mâna ofilită a unei cucoane despre care știa acuma că fusese furată de mai bine de cincizeci de ani, în ajunul nunții cu un mire nedorit, ales de părinți pentru că le era vecin de moșie, de boierul cu privirea aspră și barba albă ce ședea tăcut lângă dânsa, trăgând din ciubuc și trecând liniștit boabele mătăniilor de chihlimbar printre degete.

Curtea de la Stăic, peste care se afla stăpână cucoana Masinca Hârgotă, fică din neamul lui Jarco Stăiceanul, se adăpostea într-o poală rotundă de dealuri, cu fața către Motru, și-și deschidea porțile primitoare la drumul Băii de Aramă.

Casa așezării se arăta măreață pe lângă cele ale moșnenilor, care se întindeau – păstrând o depărtare cuvi-

incioasă – în dreapta și în stânga. În adevăr însă, nu era alcătuită decât dintr-o sală mare ce o despărțea în două – de la cerdac până la prispa din dos – și patru odăi încăpătoare, îmbrăcate toate în așa fel ca să poată găzdui musafirii ce ar rămâne peste noapte.

Clădirile trebuitoare gospodăriei erau așezate cunună, după însemnătate, în curtea dinapoi a casei, închizând-o ca pe o cetate în partea dinspre dealuri.

Neam din neamul lor Stăiceni se pomeniseră aici. Un sinet al casei lor, scris în slova înflorită a timpului și iscălit de mâna lui Constantin Vodă Brâncoveanu, le întărea stăpânirea peste pământul ce-l aveau de moștenire. Erau însă și mai vechi, tulpină crescută și mereu înnoită din pământul Stăicului, ca și copacii din păduri, prunii din livedii și iarba câmpului. Trăiseră de vecini în bună învoire cu oamenii locului, de care nu-i deosebeau decât cinurile și numărul stânenilor, câștigate – și hrisovul, ca și codrul de pământ – „pentru credincioasa slujbă și vărsare de sânge la vreme de război“.

În bătălii și la prilej de năvală luptaseră alături, oameni ai aceluiași pământ, și tot alături se aflaseră și pe urma plugului, împărțind nădejdea și sămânța ce avea să-i hrănească. Iar de fiecare dată când se ridicase el ca să răspundă chemării lui Vodă la oaste, plecase cu ceata sa, alcătuită din oameni trăitori în sate, care nu-i ieșeau din cuvânt. Căzuseră destui din neamul lor împreună cu cei îmbrăcați în cioareci și opinci, pentru slujba domnului sau când era vorba să-și apere pământul ori să se ațină nedreptăților. Cei ce se mai întorceau,

învingători sau biruiți, suferind aceleași lipsuri și necazuri, nu pregetau să înceapă împreună, de la capăt, răbdători și fără cârteală, muncile și gospodăritul.

Amestec în politică nu avuseseră niciodată, nici de dregătoriile apropiate de scaunul domnesc nu se atinsese vreunul din ei; poate din pricina depărtării prea mari a pământului ce-l locuiau tot anul, dar mai cu seamă din pricina averii neînsemnate, care nu le-ar fi îngăduit să se potrivească cu boierimea cea mare.

Răduțoiu Jarco Stăiceanu, comandirul de panduri, moșul cucoanei Masinchii, plecase printre cei dintâi cu ceata sa pentru a se alătura lui sluger Tudor în vremea Zaverii. Crezuse și el, ca mulți alți oameni de țară, că această mișcare va stârpi răutățile. Sfârșitul ei însă nu semănase cu frumusețea începutului. Lipsa de bărbați purtători de arme îl făcuse pe Vladimirescu să primească în rândurile oștirii sale și oameni de adunătură. Întâmplarea petrecută la Benești, la curtea boierilor Otețelișeni, prieteni și ocrotitori ai săi, îl amărâse mult pe sluger Tudor. Asprimea pedepselor hotărâte vinovaților o dovedise îndestul. Nici atunci când în tabăra de la Țânțăreni i se înfățișase tânărul boiernaș Dinache de la Cerneți, tremurând, numai în cămașă, în urma întâlnirii avute cu o poteră de panduri, nu-i venise bine.

Răduțoiu Jarco, căpitanul din Stăic – cum îi ziceau ceilalți –, avusese și el de tras multe necazuri la întoarcerea acasă. Găsise hotarele încălcate, pământul nemuncit, gardurile arse. Cârcote nenumărate îi otrăviseră zilele și îl sărăciseră. Pământul îl scosese de la încălcători cu parul, lipsindu-i de lege pe cei care-l

Cuprins

<i>Cu Sarmiza</i>	
Cuvânt înainte de Barbu Cioculescu	5
CRONICA STĂICULUI	7
<i>Glosar de cuvinte rare, desuete și regionalisme</i>	245